FUB För barn, unga och vuxna med utvecklingsstörning

Riksförbundet för barn, unga
och vuxna med utvecklingsstörning, FUB

Handläggare: Zarah Melander

REMISSVAR
2019-05-27

Utbildningsdepartementet
U2019/00243/S

Remiss – Framtidsval – karriärvägledning för individ och samhälle, SOU 2019:4

Riksförbundet FUB är en intresseorganisation som arbetar för att barn, ungdomar och vuxna med intellektuell funktionsnedsättning ska kunna leva ett gott liv. Vi är cirka 25 000 medlemmar i lokalföreningar runt om i landet. Personer med intellektuell funktionsnedsättning och deras anhöriga är medlemmar i FUB liksom många andra som delar vår grundsyn.

Sammanfattning

Riksförbundet FUB välkomnar och instämmer i huvudparten av de lämnade förslagen som avser att stärka studie- och yrkesvägledningen inom utbildningsväsendet. Riksförbundet FUB vill särskilt betona hur viktigt det är med en välfungerande studie- och yrkesvägledning för elever som går i, eller har en bakgrund i, grund- och gymnasiesärskolan. Personer med intellektuell funktionsnedsättning möter ofta låga förväntningar och stereotypa föreställningar under hela sina liv.[1] Det leder till en låg måluppfyllelse i grund- och gymnasiesärskolan och vidare att majoriteten hamnar långt ifrån den reguljära arbetsmarknaden efter avslutad utbildning. Vi menar att det i många fall är bristande strukturer och stöd, snarare än personernas egna kapacitet, som försvårar för gruppen – som i många fall skulle kunna nå mycket längre i skolan och på arbetsmarknaden med rätt stöd. Att möta låga förväntningar under hela sitt liv inverkar på allt från självkänsla till motivation. Det behövs därför flera insatser för att främja individens syn på sig själv och motivation till olika framtidsval, vilket vi menar är ett viktigt uppdrag för studie- och yrkesvägledare såväl som lärare som möter elevgruppen inom utbildningsväsendet. Utöver detta har det visat sig finnas både organisatoriska och strukturella brister som försvårar för denna grupp att komma ut på arbetsmarknaden och vidare studier. Flertalet vittnar om att de vill ut på arbetsmarknaden, men stereotypa föreställningar och låga förväntningar på gruppen bidrar till att de i många fall blir direkt hänvisade till sysselsättning i LSS-verksamheter. Det har exempelvis framkommit att gymnasiesärskolan i många fall förbereder eleverna för en övergång till daglig verksamhet, istället för ett arbete.[2] Gällande vidare studier efter gymnasiesärskolan finns det endast ett fåtal alternativ. Vi är medvetna om att det inte ingår i utredningens uppdrag att se över vilka utbildningsmöjligheter som finns för personer med intellektuell funktionsnedsättning efter gymnasiesärskolan, men anser

[1] Se t.ex. *Från sysselsättning till arbete* (Lövgren, Markström, Sauer, 2014); *Intellektuell funktionsnedsättning och arbete* (Forte, 2017).
[2] Se t.ex. *Från sysselsättning till arbete* (Lövgren, Markström, Sauer, 2014); *Intellektuell funktionsnedsättning och arbete* (Forte, 2017).

att det är relevant att lyfta i sammanhanget. När vi pratar om framtidsval behöver vi också förhålla oss till det faktum att personer som har gått i grund- och gymnasiesärskolan är utestänga från stora delar av vuxenutbildningen och den eftergymnasiala utbildningen och därtill har en begränsad tillgång till ett livslångt lärande. Inte minst gäller det personer med mer omfattande intellektuell funktionsnedsättning och personer med flerfunktionsnedsättning.

Precis som utredningen konstaterar ska elever i kommunal vuxenutbildning (komvux) och särskild utbildning för vuxna (särvux) ha tillgång till studie- och yrkesvägledning. Även personer som avser att påbörja en utbildning ska ha tillgång till vägledning. Samtidigt har Skolinspektionens granskningar pekat på en dålig tillgång till studie- och yrkesvägledning inom särvux.[3] Bilden bekräftas i en rapport av Specialpedagogiska Skolmyndigheten som beskriver att flertalet studerande aldrig får träffa en studie- och yrkesvägledare under sina studier hos vuxenutbildningen, än mindre en studie- och yrkesvägledare med specialpedagogisk kompetens och kännedom om målgruppen.[4] Den bristande tillgången till stöd av studie- och yrkesvägledare för dessa elever bidrar troligtvis också till att det blir svårt för många elever att få information eller fatta de beslut som kan vara nödvändiga för komma ut på arbetsmarknaden. Mot den bakgrunden anser vi i FUB att det är nödvändigt särskilda satsningar för att nå upp till skollagens krav om studie- och yrkesvägledning för vuxenstuderande med en intellektuell funktionsnedsättning.

Slutligen vill vi lyfta den ojämna könsfördelningen när det gäller etablering på arbetsmarknaden för personer i målgruppen. Jessica Arvidssons (2016) studie visade att killar hade större chans att få ett arbete på den reguljära arbetsmarknaden efter gymnasiesärskolan än tjejerna som gått i gymnasiesärskolan.[5] Det går i linje med övrig forskning inom fältet som visar att män med en intellektuell funktionsnedsättning har större chans att etablera sig på arbetsmarknaden än kvinnor i samma grupp. Vilket kön en person har ska givetvis inte begränsa människors möjligheter eller förutsättningar till tillträde på arbetsmarknaden eller vilka stödinsatser individer får för att klara av ett arbete. Det kräver att studie- och yrkesvägledare – utöver att ha kunskap om förutsättningar för personer med intellektuell funktionsnedsättning –måste arbeta med genusmedveten studie- och yrkesvägledning. Det vill säga, ha kunskap om och aktivt motverka att kvinnor och män från gruppen möter olika förväntningar och förutsättningar när de pratar om framtidsval eller vill etablera sig på arbetsmarknaden.

I det följande utvecklar vi våra synpunkter på delar av förslaget. De förslag som inte omnämns specifikt tillstyrker FUB utan kommentar.

…..

[3] *Särskild utbildning för vuxna granskas* (Skolinspektionen, 2017).
[4] *Att studera med funktionsnedsättning* (Specialpedagogiska skolmyndigheter, 2014)
[5] *Sysselsättning och social rättvisa. En nationell registerstudie om 12 269 unga vuxna med intellektuell funktionsnedsättnin*g (Arvidsson, 2016).

10.2 Benämningen studie- och yrkesvägledning ska ändras

Förslag: Benämningar av det som i dag ingår i skolväsendets studie och yrkesvägledning ska ändras och förtydligas i skollagen.
• Karriärvägledning ska vara det övergripande begreppet för all den verksamhet som en huvudman i skolväsendet är ansvarig för när det gäller att ge eleverna kunskap och kompetens inför val av framtida utbildnings- och yrkesverksamhet. I skollagen ska det förtydligas att karriärvägledningen kan vara såväl individuell som generell.

• Med individuell karriärvägledning ska avses den vägledning som ges i form av vägledningssamtal.
• Med generell karriärvägledning ska avses den verksamhet som, utöver individuell karriärvägledning, bidrar till att ge eleverna kunskap och kompetens inför val av framtida utbildnings- och yrkesverksamhet.
• Studie- och yrkesvägledare ska benämnas karriärvägledare.

Riksförbundet FUB har valt att inte ta ställning till förslaget om en ny benämning för studie- och yrkesvägledning. Vi vill dock skicka med att det nya begreppet som föreslås, dvs. ”karriärvägledning”, innehåller värderingar som kan uppfattas som missvisande. Inte minst för den grupp vi representerar, då det sällan finns möjligheter till en ”karriär” för personer med intellektuell funktionsnedsättning. Vi anser dessutom att den befintliga benämningen studie- och yrkesvägledning är ett etablerat begrepp som också beskriver vad det handlar om på ett adekvat sätt.

10.3 Elevernas tillgång till karriärvägledning ska tydliggöras och stärkas

Förslag: Bestämmelserna i skollagen om tillgång till vägledning ska tydliggöras och förstärkas. Elever i alla skolformer, utom förskolan och förskoleklassen, ska ha tillgång till karriärvägledning, såväl individuell som generell, så att deras behov inför val av framtida utbildnings- och yrkesverksamhet kan tillgodoses. Även den som avser att påbörja en utbildning ska ha tillgång till individuell karriärvägledning. Omfattningen av den individuella karriärvägledningen ska anpassas efter elevens behov och förutsättningar.

Därutöver ska det införas bestämmelser i skollagen om att individuell karriärvägledning ska erbjudas vid vissa tillfällen och till följande elevgrupper:
• elever i grundskolan och motsvarande skolformer inför val till gymnasieskolan eller gymnasiesärskolan,
• nyanlända elever som börjar i högstadiet i grundskolan eller specialskolan samt på språkintroduktion i gymnasieskolan inför upprättandet av den individuella studieplanen,
• elever på språkintroduktion i gymnasieskolan som har fullföljt sin utbildning och som på grund av sin ålder enligt 15 kap. 5 § skollagen inte kan påbörja en annan utbildning i gymnasieskolan, och
• elever som avser att avsluta sin gymnasieutbildning eller gymnasiesärskoleutbildning i förtid eller riskerar att inte erhålla en gymnasieexamen i gymnasieskolan.

Skolverket ska få i uppdrag att vidareutveckla informationsmaterial anpassat för nyanlända.

Riksförbundet FUB tillstyrker förslaget om att stärka och tydliggöra elevens tillgång till vägledning, med vissa mindre tillägg och kommentarer. De utvecklas här nedan. Det är positivt att det förtydligas att vägledningen både ska vara individuell och generell, samt att det införs särskilda bestämmelser om att den individuella vägledningen ska ske vid vissa specifika tillfällen. Gällande utredningens resonemang kring huruvida miniminivån av antalet timmar en individ ska erbjudas vägledning ska regleras landar vi inte i samma slutsats som utredningen. Vi anser istället att miniminivån på vägledningstimmarna ska regleras i lagtexten. Vidare saknar vi konkreta förslag om

samarbetet med anhöriga och hur anhöriga ska inkluderas i arbetet med studie- och yrkesvägledning. Idag ser samarbetet mellan studie- och yrkesvägledaren och anhöriga väldigt olika ut i olika delar av landet. FUB anser att det behöver framgå i studie- och yrkesvägledarens uppdrag att ha med anhöriga är med i processen. Det är särskilt viktigt för vår målgrupp som ofta behöver olika typer av stöd från omgivningen för att ta till sig och bearbeta information. Inte minst är det viktigt för elever med mer omfattande intellektuell funktionsnedsättning eller flerfunktionsnedsättning, där anhöriga vanligtvis tar ett stort ansvar för att stödja eleven. Vidare vill vi betona vikten av att informationen om studie- och yrkesvägledning sker vid upprepade tillfällen, både till elev och anhöriga. Det är viktigt att informationen inte bara lämnas ut, utan även att den tas emot av elev och anhöriga. Gällande förslaget om extra vägledning inför gymnasieval är vi positiva. Det är viktigt att det framgår i förslagen att elever i grundsärskolan också måste erbjudas prao på arbetsplatser, och att prao inte endast erbjuds genom att eleven får besöka och testa på olika gymnasiesärskolor, vilket är vanligt förekommande idag. Det är givetvis positivt att elever i grundsärskolan får en chans att testa olika gymnasiesärskolor inför framtida gymnasieval, men det är minst lika viktigt att dessa elevgrupper får chans att testa på olika yrken. Det är viktigt för såväl val av inriktning på fortsatta studier som identitetsskapandet hos eleven – dvs. att kunna se sig själv som en person med ett yrke i framtiden.

FUB ser mycket positivt på att elever som avser att avsluta sin gymnasieutbildning i förtid uppmärksammas i förslaget och att dessa elever erbjuds studie- och yrkesvägledning. I vårt remissyttrande till *Vårt gemensamma ansvar – för unga som varken arbetar eller studerar* (SOU 2018:11) framförde vi att det behöver tydliggöras att även studie- och yrkesvägledaren ska delta i det avslutande vägledningssamtalet, tillsammans med rektor och lärare.[6] Vi vill återigen betona att det också ställer höga krav på kunskap om personer med intellektuell funktionsnedsättning och vilka möjligheter som faktiskt finns för denna grupp i gymnasiesärskolan. Detta är i synnerhet viktigt då Arvidssons (2016) studie visar att hela 24 procent saknar identifierbar sysselsättning efter gymnasiesärskolan. I gruppen unga som varken arbetar eller studerar som har en bakgrund inom grund- och gymnasiesärskolan är tjejer med intellektuell funktionsnedsättning överrepresenterade. Mot den bakgrunden anser FUB att det är nödvändigt med särskilda insatser i studie- och yrkesvägledning för att stärka gruppen tjejer i grund- och gymnasiesärskolan för att minska risken att de hamnar i gruppen unga som varken arbetar eller studerar.

Gällande förslaget om att ge Skolverket i uppdrag att vidareutveckla informationsmaterial anpassat för nyanlända anser vi att det även är viktigt att de nyanlända elever som tillhör målgruppen för grund- och gymnasiesärskolan inte får glömmas bort. Det innebär att materialet även behöver vara anpassat för elever som både är nyanlända och som har en intellektuell funktionsnedsättning. Av den anledningen anser vi att uppdraget bör vara ett gemensamt uppdrag till både Skolverket och Specialpedagogiska Skolmyndigheten.

10.4 Karriärvägledarens uppgifter ska tydliggöras

Förslag: Karriärvägledarens uppgifter ska tydliggöras i skollagen. Den individuella karriärvägledningen ska utföras av en karriärvägledare. För att få anställas utan tidsbegränsning som karriärvägledare ska den sökande liksom i dag ha en utbildning avsedd för sådan verksamhet. Den möjlighet som finns i dag att anställa den som inte uppfyller dessa krav för högst ett år i sänder ska fortsättningsvis gälla.

Bedömning: På sikt bör det i skollagen införas krav på en karriärvägledarexamen enligt bilaga 2 till högskoleförordningen (1993:100) eller utbildning som kan anses motsvara kraven i en sådan examen för att få anställas utan tidsbegränsning som karriärvägledare.

[6] FUB:s remissvar: http://www.fub.se/sites/www.fub.se/files/bilagor/remissvar_vart_gemensamma_ansvar.pdf

Riksförbundet FUB tycker det är positivt att studie- och yrkesvägledarens uppdrag tydliggörs i skollagen. Vi tillstyrker förslaget med några förtydliganden. För att kunna göra informerade val om sin studiesituation och framtid krävs tillgång till information, kunskap och kännedom om de olika alternativen som finns. För att det ska vara möjligt behöver studie-och yrkesvägledare få ökade kunskaper om personer med intellektuell funktionsnedsättning och deras förutsättningar för att kunna bemöta dessa individer på ett önskvärt och adekvat sätt. Det är också nödvändigt att en studie- och yrkesvägledare är normmedveten och har en förmåga att känna igen och ifrågasätta stereotypa bilder av olika yrken och utbildningar. Det är inte minst centralt för elevgruppen i grund- och gymnasiesärskolan som behöver få kännedom om och presenteras olika möjliga framtidsvägar – och som inte begränsas av stereotypa föreställningar kopplat till funktionsnedsättningen.

10.5 Karriärvägledningen i utbildningen ska stärkas

10.5.1 Framtidsval ska införas i grundskolan och motsvarande skolformer

Förslag: *Framtidsval* ska införas som en del av utbildningen i grundskolan, grundsärskolan och specialskolan. Framtidsval ska komplettera övriga former av generell karriärvägledning och bidra till att utveckla och bredda elevens kunskaper om samhälls- och arbetsliv inför kommande studie- och yrkesval. Det ska även vara möjligt för skolhuvudmännen att erbjuda framtidsval till elever i gymnasieskolan inom introduktionsprogrammen yrkesintroduktion, individuellt alternativ och språkintroduktion. Framtidsval ska genomföras av en karriärvägledare. Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer meddelar föreskrifter om framtidsval. Sådana föreskrifter får innebära att framtidsval endast ska finnas i vissa årskurser. Av skolförordningen ska det framgå att framtidsval ska innehålla områdena val och framtidsplanering, arbetsliv och samhälle samt utbildningsvägar och yrkesområden. Skolverket ska få i uppdrag att ta fram det närmare innehållet i framtidsval. Skolverket ska även få i uppdrag att ta fram kompetensutvecklingsinsatser för verksamma karriärvägledare, i syfte att stärka karriärvägledares kompetens att genomföra framtidsval.

Riksförbundet FUB tillstyrker förslaget med några förtydliganden. Elever i grund- och gymnasiesärskolan behöver få förutsättningar att utveckla sin valkompetens. Vi tycker därmed att förslaget om undervisning i framtidsval är intressant och angeläget. Vi vill återigen betona vikten av att undervisningen i framtidval är norm- och genusmedveten. Det är inte minst centralt för elevgruppen i grund- och gymnasiesärskolan som behöver få kännedom om och presenteras olika möjliga framtidsvägar som inte begränsas stereotypa föreställningar kopplat till funktionsnedsättningen.

Vidare anser vi att det är viktigt att Specialpedagogiska Skolmyndigheten ingår i uppdraget att ta fram kompetensutvecklingsinsatser för verksamma karriärvägledare, eftersom denna yrkesgrupp behöver få ökad specialpedagogisk kunskap och ökad kunskap om de villkor som elever med funktionsnedsättning möter.

10.5.2 Garanterad tid för framtidsval

Förslag: Framtidsval i grundskolan, grundsärskolan och specialskolan ska tilldelas 80 garanterade timmar på högstadiet Det ska framgå av skollagen att den totala undervisningstiden i grundskolan, grundsärskolan och specialskolan även innefattar tid för framtidsval. Undervisningstiden i elevens val ska minskas till förmån för framtidsval med motsvarande omfattning.

Riksförbundet FUB tillstyrker förslaget och är glada över att grundsärskolan omnämns specifikt, då denna skolform dessvärre glöms bort i många fall. Vidare anser vi att det är angeläget att de garanterade undervisningstimmarna är densamma för grundsärskolan som för grundskolan.

Vi vill även lyfta att elevens val i många fall används som extra undervisning och extra stöd för elever, något som behöver beaktas om undervisningstiden för elevens val minskas.

10.5.4 Stärkt karriärvägledningsperspektiv i grundskolan och motsvarande skolformer

Förslag: Karriärvägledningsperspektivet ska stärkas i grundskolans, grundsärskolans, specialskolans och sameskolans ämnen. Skolverket ska få i uppdrag att se över kursplanerna i berörda skolformer och föreslå hur den generella karriärvägledningen kan utvecklas och stärkas, med särskilt fokus på låg- och mellanstadiet.

Riksförbundet FUB tillstyrker förslaget, men vill återigen lyfta att vi saknar en skrivning om vikten av samverkan med anhöriga när det gäller studie- och yrkesvägledning. Detsamma gäller den prao som elever erbjuds i grundsärskolan som vanligtvis sker på olika gymnasiesärskolor istället för på arbetsplatser. Vi kan inte nog betona vikten av att elevgruppen i grundsärskolan också får komma ut till arbetsplatser för att kunna göra informera beslut inför val av inriktning på gymnasiesärskolan.

10.5.5 Stärkt karriärvägledningsperspektiv i utbildningen på gymnasial nivå

Förslag: Karriärvägledningsperspektivet ska stärkas i gymnasieskolans och gymnasiesärskolans ämnesplaner. Skolverket ska få i uppdrag att se över och föreslå hur den generella karriärvägledningen kan utvecklas och stärkas i de inledande kurserna i ämnesplanen för samhällskunskap i gymnasieskolan och gymnasiesärskolan samt se till att de bygger vidare på de kunskaper eleverna har fått tidigare.

Bedömning: Kursen arbetslivets villkor i ämnet samhällskunskap i gymnasiesärskolan bör bli möjlig att välja för alla elever inom programfördjupningen eller inom det individuella valet på de nationella programmen i gymnasiesärskolan. Skolverket bör ges i uppdrag att se över kursen arbetslivets villkor så att den bygger vidare på de kunskaper som eleverna har fått i grundsärskolan och i den reviderade inledande kursen i samhällskunskap i gymnasiesärskolan.

Riksförbundet FUB tillstyrker förslaget, men med ett förtydligande. Gymnasiesärskolan har idag stora svårigheter att etablera kontakter med den lokala arbetsmarknadens behov. En analys av Skolverket (2016)[7] visar att sex av tio rektorer tycker att det är svårt att hitta APL-platser till eleverna. Mot den bakgrunden är det särskilt viktigt att det arbetsplatsförlagda lärandet uppmärksammas i uppdraget till Skolverket.

[7] *Gymnasiesärskolan - Uppföljning och analys av 2013 års reform* (Skolverket, 2016)

10.8 Huvudmannen ska ha en plan för karriärvägledning

Förslag: Huvudmannen ska se till att det upprättas en plan för karriärvägledning. Planen ska innehålla en redogörelse för hur elevernas behov av karriärvägledning ska tillgodoses och hur arbetet med karriärvägledningen ska samordnas. Av planen ska det även framgå hur samverkan med det omgivande samhället ska ske.

Bedömning: Arbete med planen bör ske som en del av huvudmannens systematiska kvalitetsarbete enligt 4 kap. 3 § skollagen. Planen bör även innehålla uppgifter om hur huvudmannen organiserar karriärvägledningen och hur vägledningsresurserna fördelas efter elevernas olika förutsättningar och behov. Vidare bör planen innehålla uppgifter om hur verksamheterna ska motverka att eleverna begränsas i valet av utbildning och yrkesverksamhet utifrån föreställningar om kön eller utifrån social eller kulturell bakgrund.

Riksförbundet FUB ser positivt på förslaget, men vill skicka med att elevgruppen i grund- och gymnasiesärskolan behöver uppmärksammas särskilt i en sådan plan. Annars riskerar elevgruppen att glömmas bort.

10.9 Ändring av Arbetsförmedlingens instruktion

Förslag: Arbetsförmedlingens instruktion ska ändras så att det framgår att myndigheten särskilt ska samverka med huvudmän inom skolväsendet.

Riksförbundet FUB ser positivt på förslaget, men vill skicka med att elevgruppen i grund- och gymnasiesärskolan behöver uppmärksammas särskilt i en sådan instruktion. Annars riskerar elevgruppen att glömmas bort.

10.10 Ändring av Skolverkets instruktion

Förslag: Av Skolverkets instruktion ska det framgå att myndigheten särskilt ska stödja huvudmännens karriärvägledning.

Riksförbundet FUB vill skicka med att elevgruppen i grund- och gymnasiesärskolan behöver uppmärksammas särskilt i en sådan instruktion. Annars riskerar elevgruppen att glömmas bort.

10.11 Kompetensutvecklande insatser samt stärkt karriärvägledningsperspektiv i högskolornas examensbeskrivningar för lärarutbildningarna

10.12 Fler möjligheter att utbilda sig till karriärvägledare och en översyn av grundutbildningen

Riksförbundet FUB ser positivt på förslagen och vill skicka med att det behöver säkerställas att det ingår utbildningsmoment om personer med intellektuell funktionsnedsättning och deras möjligheter, villkor och förutsättningar inom utbildningsväsendet och i arbetslivet.

10.13 Uppdrag till Skolverket om digitala vägledningsverktyg

Förslag: Skolverket ska få i uppdrag att se över befintliga digitala verktyg för karriärvägledning och föreslå hur systemen kan utvecklas och anpassas efter elevernas behov. Skolverket ska även få i uppdrag att se över hur möjligheten till interaktivitet på bästa sätt kan tillhandahållas. Ansvaret för utveckling och förvaltning av en sådan interaktiv digital tjänst bör på sikt framgå av Skolverkets instruktion.

Riksförbundet FUB ser positivt på förslaget, men vill skicka med att elevgruppen i grund- och gymnasiesärskolan behöver uppmärksammas särskilt i ett sådant uppdrag. Annars riskerar elevgruppen att glömmas bort. Vi ser även här att det vore önskvärt med en samverkan med Specialpedagogiska Skolmyndigheten, utifrån sin specialpedagogiska expertis.

…..

För Riksförbundet FUB

……..
Harald Strand
Förbundsordförande
Riksförbundet för barn, unga och vuxna med utvecklingsstörning, FUB